

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin Moșincat
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Clio
Editura Tipo MC, Oradea - 2020

Cartea Mea e și a Ta!

ISSN 2734-6889

ISSN-L 2734-6889

**De vorbă cu istoricul orădean prof. univ. dr. Alexandru Porteanu
de la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Romane, Bucuresti**

Col. r. Dr. Constantin MOȘINCAT

Pentru cititorii „**Cetății Cavalerilor**”, o scurtă bio-bibliografie, care completează cei 65 de ani de carieră didactică a domnului **prof. univ. Dr. Alexandru Lucian Porteanu**, invitat de Onoare la **Salonul Cavalerilor**.

Născut pe 11 ianuarie 1934, Oradea. Refugiat în 1940.

Școala primară nr. 1 Andrei Mureșanu”, Brașov (1940-1944, inv. Constantin Mihăilă), Liceul ”Andrei Șaguna” Brașov (1944-1947); liceul ”Emanoil Gojdu” Oradea (cl. IV, IX-XII, 1947-1951): profesori de istorie Ion Nicoară, Constantin Dinu, Titus L. Rosu.

Facultatea de istorie a Universității București, 1951-1956 (prima promoție de 5 ani), specializare în istoria universală medie. Teza de licență ”Formarea clasei iobage în Transilvania, sec.XI-XIII”, conducător acad. Andrei Oțetea. Secția de Muzicologie a Conservatorului ”Ciprian Porumbescu” București (1954-1957, prof. George Breazul).

1956-1957 redactor Agerpres și profesor suplinitor.

1957-1999 cercetător și cercetător științific principal la Institutul de istorie ”Nicolae Iorga” al Academiei Române, director acad. Andrei Oțetea;

1957-1958 la Sectorul ”Destrămarea feudalismului”, cu tema ”Așezământul agrar al lui Alexandru Ipsilanti, 1775”, lucrare pentru *Tratatul academic de Istoria României*, vol. III, 1964, redactor responsabil acad. A. Oțetea (p.XVI).

1959-1960 la colectivul pentru *Bibliografia istorică a României*, sec.XIX, coordonator acad. Constantin C. Giurescu (colaborator la tomurile 1, 2 și 5). Responsabil al Bibliografiei istorice a social-democrației române din sec. XIX, ca parte (Sondernband) a tomului 3 (Viața social-politică). 1960-1961 lucrare referitoare la ”Cele trei opturi în România”.

Doctor în științe istorice 1975, Universitatea București. Conducător științific acad. Constantin C. Giurescu. Tema inițială a tezei, Social-democrația română și problema națională, a trebuit abandonată din motive politice. Teza de doctorat a tratat despre ”*Cele trei opturi în România*”. Format la Facultate în istoria universală medie (cu accent pe istoria medie a Transilvaniei), debut la Institut în Sectorul epoca destrămării feudalismului, specializare de bază ca istoric al epocii moderne, cu unele incursiuni în istoria contemporană. Institutul de istorie ”N. Iorga” deține prioritatea cercetărilor privind istoria Unirii din

1918, începând din 1961, când era încă dominantă concepția kominternistă impusă prin politica partidului comunist.

Principalul rezultat al acelor cercetări a constat în colaborarea la prima monografie a Unirii din 1918, apărut în 1968 („*Desavârșirea unificării statului național român*” Ed. Academiei, 532p.), cu ediție în limba engleză, 1971. Continuarea cercetărilor privind istoria unirii și a unității naționale a făcut ca acest domeniu să ocupe locul central, dominant în bibliografia lucrărilor lui Alexandru Porțeanu. Pentru colaborarea la lucrarea Unitatea națională a românilor în epoca modernă (Ed. Academiei 1985), Alexandru Porțeanu a fost distins cu Premiul Academiei.

2

Se remarcă și lucrarea sa Semnificații europene. *Unirea românilor*, 1918, București 1993. Alexandru Porțeanu s-a ilustrat prin colaborarea la lucrări de SINTEZĂ ca “*Istoria României. Compendiu*” (Ed. Didactică, ediții 1969, 1971, 1974, ediții în Franța 1970, China 1978, Manual de istorie pentru clasa a XII-a de liceu, 1968-1979), “*Istoria românilor*” vol. VII (Ed. Academiei, 2003, secretar științific), “*Istoria dreptului românesc*”, vol. II (Ed. Academiei, 1987), “*Istoria militară a poporului român*”, vol. IV. (Ed. Militară, 1987). La acestea se adaugă lucrări documentare sau memorialistice ca “*1918 la români. Documentele Unirii*”, vol. X (Ed. Științifică și Enciclopedică, 1990); Valeriu Braniște “*Amintiri din închisoare*” (Ed. Minerva, 1972, îngrijirea ediției, studiu introductiv, note).

Activitatea profesională sau publică a lui Alexandru Porțeanu a cuprins și pe aceea de profesor asociat la Universitatea Politehnică din București, Facultatea de istorie a Universității București, Academia de Studii Economice București, Universitatea “Dimitrie Cantemir” din București (cursuri de istorie generală a României, istorie economică, cursuri speciale sau de masterat despre istoria mișcării naționale din Transilvania, istoria partidelor politice, activitatea politică a românilor din afara statului român). Debut publicistic în 1949. Activitate susținută de publicistică, de educație și cultură istorică (presă, expuneri, conferințe).

Debut profesional științific în revista Studii de istorie, 1959. Alexandru Porțeanu a cunoscut rigorile impuse de regimul comunist, pe care a încercat să le depășească (cu unele episoade notabile de acest fel). Cercetări în arhive și biblioteci din străinătate, participant la manifestări științifice internaționale (Congrese C.I.S.H., conferințe și alte reuniuni, la unele ca moderator sau ca organizator). Unele dintre lucrările sale publicate în țară sau străinătate, au apărut în 8 limbi străine.

Membru fondator, Secretar, *Vicepreședinte și apoi Onorific al Comisiei Mixte Româno-Ungare de Istorie (1973-2010)*, cu activitate susținută în cadrul acesteia, reușind includerea ei în Pactul pentru Stabilitate în Europa (1994). După 1990, a procedat la reevaluarea în spirit critic constructiv a unor aspecte ale domeniului științei istorice (istoriografia anului 1918 ș.a.). A adus la lumină adevărul despre așa zisa “*răscoală de la Aleșd*” (în fapt o provocare politică tragică), despre spectrul intervenției străine în răscoala din 1907, despre teme din agenda Comisiei Mixte Româno-Ungare de Istorie.

A făcut parte din delegația României la Conferința ONU asupra *Toleranței* (1995). Este Președintele fondator al Asociației Foștilor Refugiați (AFOR 1940-1947), care își desfășoară activitatea în domeniul Drepturilor Omului, al istoriei Marelui Refugiu Românesc ș.a. Alexandru Porțeanu a făcut parte din Comisii pentru acordarea titlului de doctor în istorie la Universități din București și din țară.

Alexandru Porțeanu a fost decorat cu Medalia jubiliară a Semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România (1968). Istoricul Alexandru Porțeanu a fost distins cu 38 Diplome de Onoare, de Excelență ș.a., ale unor asociații și instituții cultural-științifice interne, externe sau internaționale, autorități administrative județene, locale ș.a., “pentru excepționala contribuție adusă la păstrarea valorilor naționale și înfăptuirea idealului de unitate spirituală a românilor de pretutindeni”, pentru lucrările și aportul la desfășurarea reuniunilor respective. Tot astfel a primit și numeroase medalii consacrate unor aniversări, evenimente istorice de interes național sau de specific propriu (de ex. Distincția Onorifică “Crucea Munților” a Episcopiei Ortodoxe Covasna-Harghita; Medalia Comemorativă 155 ani de la apariția Gazetei de Transilvania, 1838-1993; cea a 120 ani de la Războiul de Independență, 1997; cea a Centenarului Făuririi României Întregite, 2018 ș.a.).

Bibliografia analitică a operei istoricului Alexandru Porțeanu cuprinde circa 250 studii, sinteze, monografii, articole științifice; circa 300 articole în publicații culturale, circa 400 comunicări științifice; circa 200 expuneri și conferințe. Dintre cele mai recente se remarcă lucrările consacrate Centenarului 1918, cele consacrate Tratatului de la Trianon, apărute în “*Memoriile Secției de Științe Istorice și*

Arheologie” a Academiei, dar îndeosebi în principala revistă a Academiei Române–*Academica*–printre ai cărei colaboratori constanți este și istoricul Alexandru Porțeanu.

Bibliografie referitoare la Alexandru Porțeanu: *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 272-273. Recenzii, interviuri, note și comentarii despre sau cu profesorul, în presa din țară și din străinătate.

Col. r. Dr. Constantin Moșincat (în continuare C.M.)

O carte de vizită impresionantă, ca și întreaga Dumneavoastră activitate de cercetător.

Dialogul pe care încercăm să-l purtăm este atipic, deoarece îl purtăm la distanță. Desigur că față în față ar fi altfel, mult mai confortabil pentru a pune întrebări și a continua idea interlocutorului. Pentru a lega dialogul nostru, firesc este să pornim de la anul 1940, ca an de refugiu al părinților de la Oradea, după Arbitrajul de la Viena. Vă rog o primă relatare, strict de familie, domnule profesor.

Profesor univ. dr. Alexandru Porțeanu,

Pentru această întrebare vă ofer articolul meu despre anul 1940 din revista *Academica*¹.

Acțiunile revizioniste împotriva României, intens pregătite, au început prin anexarea Basarabiei și a nordului Bucovinei de către URSS, la 26–28 iunie 1940. Agravarea generală a relațiilor internaționale, prăbușirea alianțelor României cu puterile occidentale prevesteau celelalte pierderi teritoriale ale României care au urmat în august-septembrie 1940. În acele circumstanțe, familia noastră se afla în Oradea, locul obârșiei noastre.

Tatăl meu – omonim – era directorul Uzinei de Apă a municipiului, mama era profesoară, aveam o casă în centrul orașului. După pierderea Basarabiei și a nordului Bucovinei, autoritățile statului român nu excludeau o pierdere similară în Transilvania. La o dată de la finele lunii iulie–începutul lunii august 1940, tatăl meu a fost prevenit de către factorii militari, în regim confidențial, asupra eventualității cedării către Ungaria a unei părți din Transilvania, inclusiv Oradea, cu recomandarea să pregătească măsurile vizând Uzina de Apă (inventar, personal, finanțe) și situația familiei (dacă se refugiază sau rămâne pe loc), cu precizarea că toți românii vor fi concediați. Situația familiei noastre a rămas – din acest punct de vedere – neclară, nehotărâtă, o dilemă. Clarificarea a fost quasi dramatică.

Într-una dintre zilele de după 20 august 1940, seara târziu, la locuința noastră s-au prezentat un comisar de poliție și un inspector al Siguranței care l-au invitat pe tatăl meu să îi însoțească pentru o audiere la poliție, unde tata a fost întrebat dacă îl cunoaște pe Moldovany Ferenc și ce știe despre acesta. Răspunsul a fost firește afirmativ, Moldovany era angajat la Uzina de Apă, locuia în apartamentul vecin cu al nostru, tata neputând să adauge alte informații.

La o oră târzie din noapte, grupul format din polițiști, Moldovany și tatăl meu a fost adus în pivnița casei noastre, unde tatăl meu a putut să constate că în pivniță era îngropat un pachet conținând materiale explozibile, pentru un atac terorist. Din acel moment tata s-a hotărât pe loc să plecăm în refugiu, Moldovany a fost dus pentru întocmirea actului de acuzare și procesul care nu a mai avut loc, deoarece la 30 august a fost semnat Arbitrajul (Dictatul) de la Viena.

Tata s-a prezentat imediat la prefect, a comunicat că pleacă în refugiu, dar a fost obligat să rămână pe loc până la îndeplinirea formelor de predare-primire a Uzinei de Apă către noua administrație. Aceasta s-a produs în dimineața de joi, 5 septembrie 1940, după intrarea lui Horthy pe calul alb în Oradea. Reprezentantul noii administrații de stat căruia i-a fost predat serviciul era directorul adjunct de până atunci, inginerul Lorincz.

În după-amiaza zilei de 5 septembrie, când începuseră deja violențele împotriva românilor, familia mea a plecat în refugiu, prin noul punct de frontieră de la Ciurmeghiu, pe ruta Arad-Craiova București, unde părinții mei au primit repartizările pentru noile încadrări, la Primăria municipiului Brașov, respectiv la Liceul de fete al R.F.R. din Brașov. Evocarea memorialistică a celor de mai sus se încadrează în valul Marelui Refugiu Românesc, care este înfățișat din punct de vedere istoriografic în câteva surse documentare editate și inedite, mai vechi sau mai noi. Aceste surse dovedesc evoluția evenimentelor, după cum urmează.

¹ *Academica* nr. 9-10/ septembrie /octombrie 2020, p. 69-72

Pregătirea acțiunilor teroriste ungare împotriva României a început la Budapesta din ianuarie 1940. Acțiunile teroriste urmau să fie declanșate în situația în care Ungaria nu reușea să dobândească pe calea unui act politico-diplomatic teritoriile vizate. În zonele apropiate frontierei româno-ungare (Maramureș Sătmăr Crișana Banat) au fost organizate câteva centre unde se pregăteau acțiunile împotriva României, cel mai important dintre acestea fiind la Oradea, care avea ramificații extinse până la Timișoara, Sibiu și în Secuime. Organizarea centrului de la Oradea a fost pusă în practică de la începutul lunii iunie 1940. Organele Siguranței române au descoperit nucleul organizației teroriste ungare de la Oradea la 14 august 1940, când a fost arestată o parte a membrilor ei, ceilalți au dispărut. Misiunea lor era de a produce distrugerii de căi ferate, poduri, șosele, incendieri, otrăvirea fântânilor etc., de a pregăti o intervenție militară a Ungariei. S-a stabilit că din prima decadă a lunii iulie 1940 au început să intre în țară agenții Ungariei pentru organizarea centrului de la Oradea. Cea mai importantă misiune a acestor acțiuni era introducerea în România a pachetelor cu materiale explozibile, depozitarea lor, transportul dintr-o localitate în alta. Primul loc de depozitare era atelierul de vulcanizare al lui Moldovany Ferenc din Oradea. Din acel loc nesigur, Moldovany a transferat pachetul la domiciliul său din str. Gral. Praporgescu nr. 6 (casa familiei noastre, Porțeanu, n.n.), unde a îngropat pachetul în pivniță. Pachetul conținea trei calupuri a câte un kg de ecrazită, șase capse, două bucăți fitil Bikford, trei metri fitil ordinar, două cârlige, un revolver Browning cu 50 de cartușe. Aceste fapte sunt consemnate detaliat în Procesul verbal întocmit de ofițerul de poliție militară judiciară, delegat al Ministerului Apărării Naționale, maiorul magistrat I. Filipescu, cu anexe, în total 369 de file, dintre care 37 de file declarațiile inculpaților (inclusiv Moldovany), procesul verbal de percheziție, fotografii. „Față de cele expuse mai sus, dispunem ca indivizii sus-menționați de la nr. 1-12, inclusiv să fie trimiși sub stare de arest Curții Marțiale a Comandamentului Militar al Capitalei, spre a fi judecați pentru faptele ce li se impută. Se înaintează și corpurile delictelor [respective].

Cei prevăzuți la punctele 13-16 inclusiv, fiind dispăruți, urmează a fi judecați în contumacie”. Moldovany Ferenc se afla la numărul 7. Redactarea acestui atât de întins act de procedură judiciară s-a încheiat în dimineața zilei de sâmbătă, 31 august 1940, la puține ore după ce în seara precedentă (30 august) a fost anunțată semnarea „Arbitrajului” de la Viena. În această situație punerea în executare a dispoziției de înaintare a cauzei către Curtea Marțială devenea inoperantă. Procesul nu a mai avut loc, citarea persoanelor adiacente (martori, experți ș.a.) nu s-a mai făcut, astfel că nici nota de audiere a tatălui meu nu este accesibilă. Arestații au fost eliberați. Arbitrajul (Dictatul) de la Viena stabilea un termen începând din 5 septembrie pentru retragerea (evacuarea) administrației românești din teritoriul cedat și instaurarea noii administrații de stat ungare.

Pentru refugierea românilor din teritoriul cedat s-a stabilit un termen mai lung, în 1941. La câteva zile după 5 septembrie 1940 au început și expulzările fruntașilor români din Cluj, Oradea ș.a. Terminologia actului de la 30 august 1940 oscilează între arbitraj și dictat, la care se adaugă și cea de agresiune, introdusă în *Annuaire de la Commission du Droit International* (1958, vol. 1, p. 44). Poliția română, în audierea sus-menționată a tatălui meu, i-a prezentat acestuia o variantă a datelor referitoare la Moldovany de până atunci, diferită de situația reală, probabil pentru protecția informativă a cercetărilor în curs. Această variantă diferită a fost chiar pusă în circulație mai largă, părând plauzibilă (Moldovany ar fi fost atras de o femeie doar în actul preluării și depozitării pachetului terorist).

Refugiul nostru de la Brașov s-a încheiat, teoretic, la 25 octombrie 1944. Revenirea administrației românești în teritoriul eliberat a fost amânată de introducerea administrației militare sovietice, provizorii, în noiembrie 1944. La finele anului 1944 și începutul anului 1945 a fost reluată pregătirea preluării de drept și de fapt a 70 administrației românești. Tatăl meu a fost convocat la Ministerul de Interne, unde a primit împuternicirile necesare spre a prelua conducerea Întreprinderilor Comunale Oradea (I.C.O.). La ședința de investire la care participau numeroși alți funcționari superiori, secretarul general al ministerului, comunistul Lothar Rădăceanu, i-a prevenit pe participanți asupra contactelor ce urmau să le aibă cu reprezentanți ai Partidului Comunist, recomandându-le să fie cooperanți. Câțiva dintre participanți, între care și tatăl meu, au avut obiecții la interpunerea unor factori politici în conducerea activităților administrativ-economice respective.

Tatăl meu a revenit astfel la Oradea, familia rămânând la Brașov până în august 1947. La conducerea întreprinderii de la Oradea, tatăl meu a fost contactat într-adevăr de un comunist, care

reprezenta însă Partidul Comunist Maghiar (!) Contactarea tatălui meu de către reprezentantul comuniștilor a fost de-a dreptul șocantă. Cine era de fapt acesta? Nimeni altul decât același Moldovany Ferenc, fost agent terorist ungar împotriva statului român, condamnat pentru faptele sale și – culmea – patron capitalist al atelierului de vulcanizare, dezvoltat cu activitatea de instalații. Agent terorist ungar, secretar ocazional de partid comunist maghiar, capitalist prosper în România, pensionar „onorabil” al statului român – toate acestea reprezintă un epilog semnificativ ce ilustrează situația generală a României din acea perioadă tulbură. Este de adăugat faptul că Moldovany i-a sugerat tatălui meu să păstreze discreția și i-a propus să se înscrie în partidul comunist.

Tatăl meu, inginer și doctor în drept, cunoscător al doctrinelor politice, inclusiv al celei comuniste, i-a cerut un mic răgaz pentru a se înscrie în partidul... viitorului. Răgazul s-a prelungit, Moldovany era atotputernicul secretar de partid și patron capitalist prosper în regimul stalinist, tatăl meu a fost retrogradat treptat, de la director până la șef Serviciu administrativ, pensionat înainte de termen. Înfățișarea datelor referitoare la refugiul nostru și la „cazul Moldovany” reflectă – în plan mai larg – destinul istoric al societății românești într-o perioadă atât de complexă și controversată.

*Domnule profesor, acest episod dramatic mi l-ați povestit în esență la întâlnirea noastră de la Oradea. N-am reținut atunci toate aceste amănunte. Văzând însă episodul relatat de Domnia Voastră am revăzut lucrarea în care am publicat informațiile cu privire la „nucleul de la Oradea”. După descoperirea organizației teroriste din Ardeal, din toamna anului 1939 și a nucleelor de la Sighet (Ianuarie 1940), Valea lui Mihai (Februarie 1940), Andrid (Iunie 1940), etc., (total 172 persoane, unele condamnate altele expulzate în Ungaria) Serviciul român de informații, care urmărea respectarea înțelegerii intervenite între cele două state pentru detensionarea situației, dar și acțiunile duse de oficialitatea maghiară, ajunge la concluzia că pe teritoriul țării, s-au format noi **nuclee teroriste**, reușind să identifice un astfel de nucleu la Oradea. Guvernul român a stabilit o înțelegere cu Statul ungar, care și-a luat obligațiunea de a nu mai persevera în acțiuni similare, în scopul de a nu înăspri relațiile româno-maghiare. În cadrul acestei înțelegeri, Statul român și-a îndeplinit obligațiile luate, renunțând chiar la trimiterea în judecată a unui număr destul de mare din cei implicați, care au fost trecuți în Ungaria după cum urmează prezentarea lor în **NOTA informativă din 21 august 1940**²*

*Acuma, am satisfacția de a vă pune la îndemână cele două documente depistate, și publicat cu ani în urmă, în Arhivele Militare Române, care, printre alți complotiști, îl menționează și pe acel „Moldovany” în **NOTA 22 august 1940**³ (va urma)*

² A.M.R. , fond 5417, dos. 922, p. 1

³ Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), fond 5417, dos. 922, p. 4